

Час написання цієї комедії визначали в проміжку між 1597 роком, коли була видана перша частина «Генріха IV» й уперше з'явився Фальстаф, і початком 1602 року, коли була зроблена заявка на перше її видання. Тривалий час шекспірознавці схильні були відносити час створення п'єси до пізнього рубежу і, наприклад, Е. К. Чемберс датував її 1600—1601 роками. Вже після другої світової війни було знайдено документ, який свідчить про постановку комедії 27 квітня 1597 року (в день святого Георгія) у Грінвічі на честь ордена Підв'язки. А це впритул наближає час її написання до раннього рубежу і означає, що вона була створена відразу ж після першої частини «Генріха IV», яка полюбилася глядачам різних суспільних верств, передусім завдяки Фальстафові.

Існує переказ, що комедію «Віндзорські жартівниці» замовила Шекспірові королева Єлизавета, якій сподобався Фальстаф, і вона виявила бажання побачити його ще раз у суто комедійній виставі. У 1702 році Д. Денніс, видаючи свою переробку «Віндзорських жартівниць», повідомляв, що «ця комедія була написана за її (королеви Єлизавети.— Д. Н.) велінням та вказівкою, і вона з таким нетерпінням чекала її появи на сцені, що розпорядилася підготувати виставу за два тижні. Переказ свідчить, що королева, побачивши виставу, лишилася нею дуже задоволена». Про це ж говорить і перший біограф Шекспіра, англійський письменник початку XVIII ст. Н. Роу, уточнюючи при цьому: «Королеві Єлизаветі так сподобався образ Фальстафа в двох частинах «Генріха IV», що вона наказала йому (Шекспірові.— Д. Н.) вивести його в ще одній п'єсі, де він був би закоханим».

За життя Шекспіра комедія «Віндзорські жартівниці» виходила один раз. Це «піратське» Quarto 1602 року, текст якого переповнений грубими спотвореннями й пропусками, зокрема, сцени 1—4 п'ятої дії в ньому випали повністю. Друге окреме видання, Quarto 1619 року, було передруком першого; повний текст комедії, який став канонічним, з'явився в першому зібранні п'єс Шекспіра, Folio 1623 року.

Комедія «Віндзорські жартівниці» позначена яскравою своєрідністю і стоїть дещо відокремлено як від Шекспірових комедій дев'яностих років, так і від «серйозних комедій» чи трагікомедій другого періоду. Безперечно, за характером світобачення вона наближається до комедій першого періоду, але відрізняється від них тим, що це переважно побутова комедія, які має, проте, широкий соціально-історичний зміст. Якщо концепційну основу згаданих комедій становить, за вдалим визначенням Л. Є. Пінського, «життя природи в колізіях особистих почуттів», то у «Віндзорських жартівницях» організуючі колізії мають інший, соціально-побутовий характер. Основний тут не конфлікт природних почуттів і пристрастей з заскоружлими звичаями й інституціями, поняттями й нормами, а своєрідне зіткнення двох світів, феодально-рицарського й буржуазно-міщанського, і разом з тим — двох суспільно-історичних епох. До речі, проблематика, центральна для шекспірівських комедій першого періоду, з'являється у «Віндзорських жартівницях» лише в побічній сюжетній лінії, де йдеться про вибір жениха для Анни

Пейдж і про боротьбу дівчини та її коханого Фентона за одруження, яка увінчується перемогою.

Одне слово, прийшовши в комедію з кращої історичної хроніки, Фальстаф приніс із собою могутній струмінь соціального історизму, включив зміст комедії в широкий контекст суспільно-історичних процесів і перетворень, які відбувалися в шекспірівській Англії.

В радянській науці були піддані справедливій критиці поширені певний час вульгарно-соціологічні інтерпретації образу Фальстафа, що перетворювали його або в завершене втілення феодалізму, який занепадає, або, як писала в 1935 році М. В. Нечкіна, в «найчистіший тип епохи первісного нагромадження», тип, «готовий продати весь свій рицарський обладунок за фунт стерлінгів». Насправді ж це образ великого й багатогранного змісту, породжуваного й іншими аспектами доби Відродження, і змісту глибинно людського. Однак у марксистському шекспірознавстві визнанням цих істин аж ніяк не знімається проблема соціально-історичної природи Фальстафа, необхідність розкриття далеко неоднозначного суспільно-історичного змісту, зфокусованого в цьому образі. На нашу думку, своєрідний шекспірівський реалізм якраз у цьому образі проявився чи не з найбільшою повнотою, до того ж у формах, що наближаються до класичного реалізму XIX ст. з його історизмом і соціальністю.

Слід ще сказати, що в науковій літературі по-різному трактуються співвідношення між Фальстафом із «Генріха IV» і Фальстафом із «Віндзорських жартівниць». Існує думка, що Шекспір переніс Фальстафа з хроніки в комедію, хоч при цьому його образ зазнав значних втрат. Але висловлювалася й така думка, що зв'язок між Фальстафом з «Генріха IV» і Фальстафом з «Віндзорських жартівниць» скоріше номінальний, що це, власне, різні образи. На наш погляд, за образом сера Джона до певної міри зберігається той його зміст, який він має в «Генріху IV», бо без цього поява його в комедії, у світі Фордів і Пейджів, втратила б свій сенс і значення як в очах автора, так і в очах глядачів. Та водночас Фальстаф тут настільки змінений, що справляє враження іншого образу. Неабиякою мірою це пояснюється тим, що тепер він діє в іншому соціальному середовищі і, власне, в іншій епосі (тут маємо в Шекспіра різкі зміщення в часі), коли шальки терезів рішуче схилились на бік буржуазно-міщанського світу, коли «спосіб життя», принципи й цінності цього світу почали стверджуватися як домінуючі. Слід тут нагадати, що К. Маркс і Ф. Енгельс кінець феодального середньовіччя в Англії датували 1485 роком, коли завершилася війна Червоної та Білої троянд і до влади прийшли Тюдори. «Цілком неправильно,— писав англійський вчений-марксист Т. А. Джексон,— розглядати шекспірівський період як період «феодалізму», період, коли «буржуазний світ» був ще тільки майбутнім. Він уже настав... Справжній початок капіталістичної епохи... мав місце за століття до часу творчої діяльності Шекспіра». (Jackson T. A. Marx and Shakespeare.— International literature, 1936, № 2, p. 81).

Одне слово, у «Віндзорських жартівницях» Фальстаф опинився в світі, де утверджуються буржуазні відносини й панівною силою стають гроші. Це розуміє й сам сер Джон, який говорить: «Так, гроші добрі вояки, скрізь проб'ють собі стежку», що не під силу найхоробрішому рицарю. Фальстаф обирає шлях, зако-

номірний для нього, декласованого рицаря, хоч і зв'язаного пуповиною з феодалним світом,— шлях пристосування до нових життєвих умов. П'єса починається дуже характерною й виразною сценою: обравши шлях, Фальстаф розпускає свою ватагу, яка складалася з декласованих елементів, але організована була за феодалним принципом: всі ці Бардольфи, Пойнси, Пістолі служили серу Джону на своєрідних васальних началах. Відпустивши їх на всі вітри й віддаючи служникові однакові любовні послання до міссіс Форд і міссіс Пейдж, Фальстаф проголошує:

Бери, небоже, ти мої листи
Й спрямуй вітрило в золоті краї,
Це ж бидло хай шукає інший хлів.
Навчиться Фальстаф хитрощів новітніх
І збагатіє сам на штиб французів.

Королева Єлизавета замовила Шекспірові п'єсу, де бажала побачити закоханого Фальстафа. Але ж для цього героя роль закоханого була б такою ж неприродною, як і роль наставника в моральних чеснотах. Шекспір обрав інший шлях: він показав Фальстафа, який прикидається закоханим, щоб поповнити вічно порожній гаманець. Це було геніальне рішення, яке відповідало не лише духу й характеру героя, але й духу та характеру епохи, давало змогу відтворити нові відносини й колізії тогочасної дійсності. У повній згоді з духом нового часу, відмовившись від попереднього безпечного й розгульного життя «вільного рицаря», Фальстаф вирішує наживати гроші, обманюючи, як йому здавалося, простуватих міщанок та їхніх дубуватих чоловіків.

Однак виявляється, що він погано засвоїв «хитрощі новітні», не зрозумів середовища, в якому хотів поживитися, недооцінив його можливостей. Тобто сер Джон підійшов до віндзорських міщан зі зверхністю й самовпевненістю представника вишого, рицарського стану, а часи ж змінилися... Хіба міг припустити Фальстаф, що для місіс Форд і місіс Пейдж він — «гниле барило», «надутий дурень», якого вони збираються «добре провчити»? Всі плани й наміри Фальстафа кінчаються повним крахом, з нього глузують, його водять за ніс, б'ють палицями і на завершення всього вивертають у річку разом з брудною білизною.

Давно вже помічено, що, порівняно з «Генріхом IV», образ Фальстафа у «Віндзорських жартівницях» якимсь примерк, утратив свій блиск і певною мірою ефектність. Очевидно, щоб характер повністю проявився, вигравав усіма гранями, він має перебувати у своєму середовищі, своїй стихії. У світі ж віндзорських міщан і нових дворян-джентрі Фальстаф — виходець із іншого світу й епохи, «чужинець», який стає загальним посміховиськом. Як характер, він утрачає повноту й самодостатність, і притаманні йому риси, навіть такі, як гумор і дотепність, виявляються скуто й спорадично, без того розмаху, який захоплює читача. До того ж, зрадивши своєму минулому, «чистому мистецтву» вільного життя, Фальстаф утратив і ті «ренесансні» риси, про які йшлося в післямові до «Генріха IV».

«Віндзорські жартівниці» — єдина комедія Шекспіра, дія якої розгортається лише в буржуазному середовищі і яка має переважно побутовий характер. Усі

представники цього середовища, за винятком хіба що закоханої пари, Анни й Фентона,— суто побутові фігури. Такі, зокрема, подружжя Фордів і Пейджів, які ведуть, так би мовити, добродієнське міщанське існування, вільне від моральних вад, але абсолютно приземлене, повністю зрошене з побутом. Інших же персонажів із цього середовища Шекспір наділяє загострено комічними рисами (М'ялоу, пастор Еванс та інші), які інколи доходять до гротеску (Нікчем, лікар Каюс). В усьому цьому виражено його критичне ставлення до класу, що заявляв про себе як про нового хазяїна життя.

Проте «Віндзорські жартівниці» не є «чистою» побутовою комедією. Знаходили в ній також елементи інших драматичних жанрів, зокрема, остання її дія розігрується в лісі й скидається на феєрію, що змушує згадати «Сон літньої ночі». Та якщо в цьому творі феєрія має «природний» характер і діють у ній духи та інші казкові істоти, то у «Віндзорських жартівницях» феєрія підробна, влаштована ворогами Фальстафа, щоб остаточно розвінчати й осоромити його.

У Росії комедія «Віндзорські жартівниці» стає відома з кінця XVIII ст. У 1786 році Катерина II видала свою вільну переробку комедії під назвою «Вот каково иметь корзинку и белье»; дія в ній була перенесена в Петербург і герої носили російські імена. Протягом XIX ст. з'явилося кілька російських перекладів комедії, які були поширені й на Україні. Є відомості, що в першій половині 90-х років над перекладом комедії працював І. Франко (в нього вона мала назву «Віндзерські куми»), але цей переклад не зберігся. У 1928 році був зроблений скорочений український переклад комедії («Сусідочки з Віндзору») спеціально для театральних вистав. Повний переклад «Віндзорських жартівниць» з'явився 1963 року (перекладач М. Тобілевич). У 1941 році Одеський театр ім. Жовтневої революції здійснив вдалу постановку «Віндзорських кумоньок» (режисер В. Василько) як реалістичної комедії.

ПРИМІТКИ ДО «ВІНДЗОРСЬКИХ ЖАРТІВНИЦЬ»

С. 445. *Зоряна палата* — вищий кримінальний суд в Англії, заснований в XVI ст. Назва походить від того, що стеля зали його засідань була декорована зірками.

...носити чотири везки на своєму гербі... старому горпові личать білі воші. — Гра слів, заснована на їхній співзвучності. Валлієць пастор Еванс не відчуває відмінностей у їх вимові, й це обігрує Шекспір. Тут і далі пастор говорить з сильним валлійським акцентом.

С. 448. *...ви налуццювали мою челядь, убили мого оленя і непрохані вдерлися до хати мого лісника.* — Фальстаф зі своїми челядинцями діє як середньовічний рицар, покладаючись на «закон меча». Грабіжництво було одним з основних джерел прибутку для рицарів.

С. 449. *Скарлет і Джон* — персонажі з англійських народних балад про Робіна Гуда. Скарлет (густочервоний) — натиєк на червоний від пияцтва ніс Бардольфа.